

Онопрієнко М. В.

ІНДУСТРІЯ 4.0: ФЕНОМЕН ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснено філософський аналіз можливих наслідків цифрової економіки, пов'язаної з четвертої промисловою революцією. Її сутність полягає в тому, що матеріальний світ з'єднується з віртуальним, у результаті чого народжуються нові кіберфізичні комплекси, об'єднані в єдину цифрову систему. Роботизоване виробництво і «розумні» заводи – один з компонентів трансформованої галузі. Людство стоїть на межі нової технологічної революції, яка кардинально змінить спосіб нашого життя, роботи і ставлення один до одного. Подібного масштабу і складності змін людству ще ніколи не доводилося відчувати. Звичайно, зараз неможливо передбачити всіх наслідків, але цілком очевидно, що вона торкнеться все людство. Четверта промислова революція означає все більшу автоматизацію процесів і етапів виробництва: цифрове проектування виробів; створення його віртуальної копії; спільна робота інженерів і дизайнерів в єдиному цифровому конструкторському бюро; віддалене налаштування обладнання на заводі під технічні вимоги для випуску цього конкретного «розумного» продукту; автоматичний замовлення необхідних компонентів в потрібній кількості; контроль їхньої поставки; моніторинг шляху готового продукту від складу на фабриці до магазину і до кінцевого клієнта.

Ключові слова: промислова (технологічна революція), Індустрія 4.0, кіберфізичні комплекси, роботизоване виробництво, «розумні» заводи, соціокультурні наслідки.

Onopriyenko M. V.

INDUSTRY 4.0: THE PHENOMENON OF THE DIGITAL ECONOMY

Introduction. The term "Industry 4.0" appeared in 2011 at the Industrial Fair in Hanover (Germany). German engineers and businessmen have formulated several basic principles for Industry 4.0, following which companies can implement the scenarios of the fourth industrial revolution in their enterprises. The first is reconcilability, which means the ability of machines, devices, sensors, and people to interact and communicate with each other over the Internet. The second principle is the transparency as a result of this interaction. The third principle of Industry 4.0 is technical support to make decisions by collecting, analyzing, and visualizing the information. The fourth principle is the decentralization of management decisions, the delegation of some of them to cyber-physical systems. **The aim and tasks** philosophical analysis of the possible consequences of the digital economy associated with the fourth industrial revolution. **Research methods.** The scheme for analyzing new revolutionary technologies has traditions rooted in the economic analysis of K. Marx of the factors of changing technological orders, but in recent decades this method has increased its innovations with a modern sociocultural approach. **Research results.** Industry 4.0, while generating enormous benefits and revenues, at the same time causes serious and dramatic social implications and risks. The fourth industrial revolution causes several prerequisites for social stratification. The emergence of robotic solutions to many tasks will lead to a decrease in the value of low- and medium-skilled labor. This could undermine the material wealth of the middle class. Without the development of human capital, insurmountable barriers are created for a person to enter the highly skilled labor market, as a result of which his labor continues to be poorly paid, and a person is deprived of the opportunity to fix it. The deteriorating position of the middle class can lead to an imbalance in political systems based on it, strengthening the ideas of populism, radicalism, fundamentalism, and militarism. Ultimately, this will lead to increased global uncertainty. **Discussion.** The emergence of robotic solutions to many tasks can of the large middle class limit the opportunities of the large middle class to invest in their own human capital. All mentioned above can be a reason of the wealth stratification of countries. At the same time, the fourth industrial revolution provides a number of new opportunities for traditionally backward countries connected with a general reshaping of the global labor market and a decrease in the role of some limiting factors for infusion into it, such as geographic location, institutional underdevelopment, etc. **Conclusion.** Industry 4.0 appears as a reality and leads to serious metaphysical, social, anthropological, epistemological, and ontological consequences. The leader in the development of Industry 4.0 is Germany, where an analog of Silicon Valley was created. Similar programs have been launched in the Netherlands, France, Great Britain, Italy, Belgium, and others. Since 2012, there has been a non-profit "Coalition of Smart Production Leaders" in the United States, uniting businesses, universities and government agencies.

Keywords: industrial (technological revolution), Industry 4.0, cyberphysical complexes, robotic production, "smart" factories, socio-cultural consequences.

УДК 342.721:321.72 (045)

С. С. Орденів

НЕОЛІБЕРАЛЬНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ СВОБОДИ І ДЕМОКРАТІЇ

Національний авіаційний університет;

e-mail: ordenov@nau.edu.ua;

ORCID ID: 0000-0002-2572-8300; Researcher ID: Q-7658-2018

Анотація. В статті із соціально-філософських позицій обґрунтовується неоліберальне заперечення свободи і демократії в глобалізованому світі. Стверджується, що в основі неоліберального заперечення свободи і демократії лежить постмодерне заперечення культури Модерну та відкидання її цінностей. Постмодерна свідомість розвінчує розум, раціональні авторитети, зокрема політико-правові, демократичні ідеали Модерну. За цих умов відбувається рух від свободи як усвідомленої необхідності, до волі – суб'єктивних імпульсних бажань і прагнень, що завжди є рухом до несвободи. До неоліберальних чинників заперечення демократії належить поступове зникнення політичного на тлі затвердження економічного, коли політика стає лише додатком економіки.

Ключові слова: неолібералізм, свобода, несвобода, демократія, тоталітаризм, глобалізація, Модерн, Постмодерн.

Вступ

В основі сучасного розуміння свободи лежить неоліберальна концепція негативної свободи, яку розробляли Фрідріх фон Хайєк, Людвіг фон Мізес, Ісайя Берлін та інші. Вони розуміли свободу як виключно економічну свободу, що реалізується за принципом *laissez-faire* – тобто невтручання у сферу економічних відносин. Прихильники концепції невтручання вважали, що колективна сфера повинна обмежуватися сферою дії загальних цілей, а саме – економічною доцільністю. У такому розумінні, суспі-

льство являє собою сукупність ізольованих індивідів, що переслідують свої вузькоутилітарні інтереси. Найголовнішим за цих умов є невтручання держави в економічну діяльність індивідів, яких оголошено економічно-самостійними суб'єктами. Вважається, що тільки в такий спосіб можливо говорити про наявність економічної свободи. Водночас, цей момент указує на те, що свобода тепер не належить до людського світу, а стосується суто економічних суб'єктів – тобто господарюючих осіб – підприємців, підприємств та організацій, активність яких спрямована на

реалізацію власних економічних інтересів. У сучасному світі саме вони є свободними у своїй діяльності. Натомість свобода особистості у соціальному розумінні відкидається. Звідси виникає питання: в який спосіб негативна свобода від усього перетворюється для індивідів на нову форму несвободи? Розв'язання цього парадоксу актуалізує наше дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій

Теоретичною основою дослідження виступили соціально-філософські та політологічні напрацювання, а також політекономічні дослідження Х. Арендт, З. Баумана, Д. Белла, І. Берліна, Ф. Енгельса, К. Маркса, Д. Норта, П. Розанвалона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Х. Хоппе, Д. Харві та інших.

Мета та завдання статті

Метою статті є обґрунтування із соціально-філософських позицій неоліберального заперечення свободи і демократії в глобалізованому світі, визначення причин цього процесу та окреслення можливих наслідків для соціуму.

Методологія дослідження

Методологію дослідження становлять діалектичний метод у поєднанні із загальнофілософськими методами і підходами: системності, об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, відповідності й відносності тощо.

Результати

В основі неоліберального заперечення свободи і демократії лежить постмодерне заперечення культури Модерну, відкидання її цінностей. Постмодерна свідомість розвінчує розум, раціональні авторитети, зокрема політико-правові, демократичні ідеали Модерну. Кантові імперативи – ключові аксіологічні підстави модерного розуміння демократії і свободи як усвідомленої і необхідності відкидаються суперечливою і різноспрямованою постмодерною культурою. За цих умов відбувається рух від свободи як усвідомленої необхідності до волі – суб'єктивних імпульсних бажань і прагнень, що завжди є рухом від свободи.

Філософська думка розрізняє поняття «свобода» і «воля» у суспільному житті. Свобода в суспільстві постає у ході раціоналізованого дискурсу, воля – авторитарно накидається. Свобода ґрунтується на універсалістських морально-етичних принципах; воля, навпаки, прагне до партикуляризму та відокремлення. Як зазначає Х. Хоппе, етика повинна бути універсальною, інакше вона не зможе працювати однаковою мірою для кожного (Хоппе, 2015). Але рабську, несвободну етику, вочевидь, не можна універсалізувати, адже це є етика надлюдей і недолюдей. Для них у суспільстві діють різні правила. Отже, ті, хто говорить про волю, насамперед, воліють позбутися свободи, адже відхід від універсалістських основ імпліцитно містить у собі несвободу. В цьому присутня суперечність культури Постмодерну – свобода від усього виявилася новою формою рабства.

Сучасне розуміння свободи ґрунтується на концепції негативної свободи, що отримала розвиток у середині ХХ ст., зокрема завдяки роботі І. Берліна «Дві концепції свободи». Вчений розрізняє «свободу для» та «свободу від» (Берлін, 2001). На думку мислителя, ці два типи свободи тісно пов'язані із політичною традицією. Перша – належить до позитив-

ного розуміння свободи та відповідає політичній традиції, що ґрунтується на можливості бути творцем своєї долі, самостійно обирати, ставити та досягати своїх власних цілей, і розкривається як свобода індивіда від обмежень соціальної системи всередині суспільства. Друга – характеризується як свобода від втручання інших людей, та пов'язана із принципом політичного плюралізму, згідно з яким існує та сфера, в рамках якої людині дозволено робити те, що вона може, бути тим, ким вона хоче, не наражаючись при цьому на втручання з боку інших людей.

Цей підхід є цілком слушним, якщо він відповідає таким двом сферам життя, як «приватне» і «публічне», або «особисте» і «суспільне». Очевидно, що негативна свобода належить до сфери приватного, а позитивна – до публічного. У такому розумінні І. Берлін наче нічого нового не відкрив, адже ці банальні істини були відомі людству ще з часів Античності. Водночас, І. Берлін розводять поняття свободи не за цими принципами, а за політичними традиціями, у результаті чого сфери приватного і публічного змішуються, адже приватне починає регулюватися політичними методами, тобто публічним, а саме розуміння свободи набуває ідеологічного контексту.

Як справедливо зазначає Е. Герасимова у роботі «Доктрина реалізації свободи в демократичному суспільстві: ідеали і реальність», у сучасному суспільстві «принцип публічності набуває нового значення – іншою стороною публічного стає приватне... Відповідно, відбувається процес поступового віддалення між державою і суспільством, яке сьогодні є показовою ознакою «західного стилю життя» (Герасимова, 2020: 7).

Зазначимо, що Х. Арендт завжди наголошувала на тому, що публічна сфера, разом із приватною власністю та мотивами особистісного збагачення, повинна бути чітко розмежована із приватною сферою. У роботі «Vita activa, або Про діяльне життя» вона щодо цього зазначала, що «просте розрізнення між приватним і публічним відповідає сфері домогосподарства, з одного боку, та простору політичного – з іншого, а ці області існували як різні, суворо відокремлені одна від одної одиниці щонайменше з початку античного містодержави» (Арендт, 2000: 39). Водночас у сучасний період економічна діяльність виходить за межі приватного та стає ключовим спільним інтересом. За рахунок того, що домогосподарства виходять із приватної сфери у соціальний простір, суспільне життя позбавляється публічного і, відповідно, політичного теж.

Отже, на думку Х. Арендт, вихід приватновласницьких інтересів у сферу відкритої та загальної зацікавленості є початком кінця публічного. Але зазначимо, що приватне життя, яке до цього було особистою справою кожного, також починає визначатися і регулюватися за допомогою політичного «плюралізму». Відповідно, зникає не тільки публічне, але й приватне, яке у ході відокремлення та регламентації стає врегульованим за допомогою публічних механізмів. Для прикладу розглянемо права так званого четвертого покоління, до яких різні дослідники відносять: право особи на індивідуальність та суверенність щодо держави, на зміну статті, на використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, незалежне життя за релігійними, моральними поглядами тощо (Аврамо-

ва, 2010: 103-104); право на смерть (Романовський, 2009: 233); право людини розпоряджатися своїм тілом (Антропологія права, 2002: 475). Більшість із перелічених «прав» ніколи не належали до сфери публічного та не були об'єктом регулювання (за винятком, у деяких суспільствах, одностатевих шлюбів). Водночас врегулювання публічною сферою сфери приватної фактично позбавляє людей права жити повноцінним особистим життям. Зокрема, різноманітні меншини, замість того, щоб приватно займатися своїми справами, повинні виносити особисте на розсуд громадськості, здійснюючи публічне розкриття своєї сексуальної орієнтації чи гендерної приналежності (так званий камінг-аут) та беручи участь у різноманітних публічних акціях (ЛГБТ паради та театралізовані ходи), а громадськість повинна на них реагувати у відповідний «толерантний» спосіб. Як зазначає К. Гончаренко, це нагадує якийсь «культурний ексцибіціонізм», адже «все те, що повинно бути прихованим, закритим, чимось інтимним, таємничим, звабленим, тепер більше таким не є, навіть більше того, воно не просто виставляє себе на показ, воно епатажно вивертає все назовні, демонструючи при цьому всі ті нутроші, які (можливо) нічого не варті або є пустотою» (Гончаренко, 2020: 53).

Просуваючи постмодерну «свободу від усього», адепти негативної свободи прагнуть не тільки позбутися позитивно вираженої свободи, але й знищити сферу існування негативної, тобто приватне. Це стало можливим завдяки специфічним рисам культури Постмодерну: змішування, еkleктика, ризома, які виступили основою для розвитку неолібералізму. Якщо розглянути класичну доктрину лібералізму, то можна дійти висновку, що ключові її засади заперечуються неоліберальним порядком денним.

Проголошуючи права і свободи найвищою соціальною цінністю та встановлюючи їх в основі суспільного порядку, класичний лібералізм хоча й був заснований на приматі економічних відносин, водночас виступав суспільно-політичним рухом, що мав на меті свободу особистості у вільному суспільстві. Будучи відповідною соціальною реакцією на зловживання абсолютистської форми правління, лібералізм, як визвольний рух, прагнув на політичному рівні забезпечити природні права людини та встановити рівність усіх громадян перед законом, що могло бути реалізовано за допомогою держави в рамках демократичної форми правління. Саме в демократичній державі встановлюється рівність усіх громадян перед законом та забезпечуються гарантії громадянських прав, а також відповідальність уряду перед громадою та прозорість і підзвітність державної влади. Слід додати, що встановлення вільної ринкової економіки відбувалося у межах національних держав, які виступали певною платформою для побудови ринкових відносин, забезпечуючи саму можливість їхньої реалізації.

На цей аспект звернув увагу родоначальник політичної економії А. Сміт. Всупереч загальноприйнятій думці про те, що А. Сміт був прихильником концепції суворого невтручання держави у економічні процеси, насправді, вчений вважав, що призначення державної влади у ринковому суспільстві полягає у тому, щоб

побудувати ринок та забезпечити його функціонування. В такий спосіб, ліберальна держава повинна:

- по-перше, захищати суспільство від будь-яких актів насильства або вторгнення з боку інших держав;
- по-друге, захищати членів суспільства від будь-яких зазіхань чи пригноблення з боку інших членів суспільства шляхом забезпечення правосуддя в державі;
- по-третє, забезпечити утворення, будівництво і утримання публічних споруд і установ, якими приватний бізнес ніколи не буде займатися з огляду на те, що ця діяльність не становить економічного зиску (Сміт, 2020).

Отже, на відміну від неолібералів, які прагнуть трактувати Смітову концепцію «невидимої руки» як принцип невтручання держави в економічну діяльність, сам А. Сміт вважав, що справжня ліберальна держава не повинна керуватися принципом *laissez-faire* у найбільш тривіальному сенсі, адже вона має насамперед побудувати ринок, а потім його захищати. Звідси випливає, що хоча теорія А. Сміта, на перший погляд, і виглядає як принцип «невтручання», проте, економічний лібералізм повинен також вписуватися у процес побудови справжнього ринкового суспільства. Це означає, що ліберальна держава не може бути неактивною. Навпаки, щоб будувати ринок і забезпечувати економічні відносини, вона повинна бути гіперактивною. Отже, ліберальна держава вимагає сильної державної влади, яка має забезпечити:

- демократичну форму правління;
- верховенство права і закону;
- права і свободи громадян;
- захист від вторгнення з боку інших держав;
- захист національних економічних інтересів на міжнародній арені;
- будівництво інфраструктурних об'єктів, що сприяють розвитку ринкових відносин;
- утворення й утримання публічних установ, що забезпечують різноманітні соціальні функції держави, які не є пріоритетними для бізнесу (насамперед, за А. Смітом, освітніх, для виховання молоді і народних мас).

За цих умов першочерговим завданням ліберального уряду є створення, за допомогою політичних і владних важелів, однорідного демократичного соціокультурного середовища та соціально структурованого економічного простору для становлення ринкового суспільства.

Отже, з викладеного випливає, що неоліберальний порядок денний, змішуючи сфери приватного і публічного, заперечує позитивну і негативну свободу, а принципом «невтручання» – класичні засади лібералізму. Складається таке враження, що сучасний префікс «нео» взагалі треба розкривати як заперечення.

Відомо, що закон заперечення заперечення відображає об'єктивний та закономірний зв'язок, у якому важливим є спадковість між тим, що заперечується, і тим, що заперечує. Цей процес як діалектичне заперечення відбувається об'єктивно, коли у новому, новонародженому, є спадкоємність зі старим, але в «знятому» вигляді. Для того, щоб заперечення було діалектичним, потрібно, щоб це нове зароджувалося у самій системі суспільних відносин, а не було привнесене ззовні. Лише тоді можливим є подолання старого, того, що вже віджило, і перехід з одного якісного стану в інший. Що ж до заперечення Постмодерну, то його можна представити як певну фор-

му метафізичного заперечення – заперечення як просте знищення, за якого не може бути розвитку. Це, як зазначав Ф. Енгельс «суто суб'єктивне, індивідуальне, що являє собою не стадію розвитку самого предмета, а привнесену ззовні думку» (Енгельс, 1961: 641). Постмодерн заперечує розум, віру в прогрес. Це є метафізичним запереченням глибинних основ західної цивілізації, її способів буття.

Стосовно соціальних чинників заперечення демократії, то треба згадати про поступове зникнення політичного на тлі тотального затвердження економічного. П. Розанвалон зазначав, що «абсолютний деспотизм позначає собою можливість цілковитого відмирання політики» (Розанвалон, 2006: 60). Зазначимо, що спочатку, коли в буржуазному суспільстві виникла класична політекономія, економіка і політика йшли пліч-о-пліч, адже політика була головним інструментом реалізації економічного. Становлення економічних відносин вимагали певного ліберально-політичного устрою, і демократія в цьому випадку виступала гарантом реалізації економічного способу життя. Тому ці процеси були нерозривно пов'язані з правами, свободами, з правом приватної власності зокрема. Згодом економічний тип суспільства (належність до ринкової чи планової економіки) почав визначати спосіб політичного устрою, що розкололо у XX ст. світ на два полюси. В подальшому, після падіння Радянського Союзу, тотальне поширення в світі капіталістичної моделі відносин привело до того, що політика стала розглядатися лише як придаток економіки.

У сучасних умовах, як зазначає З. Бауман, політика і політичне зникає, разом з національними державами, їхніми правами та свободами. У роботі «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» філософ наводить слова політичного аналітика з Латинської Америки, який публікувався під псевдонімом «субкоманданте Маркос». Він зазначає, що «завдяки «пористості» нібито «національної економіки» всіх сьогоднішніх країн, а також ефемерності, невловимості й екстериторіальності простору, на якому це господарство діє, світові фінансові ринки одержали можливість «нав'язувати всій планеті свої закони й приписи». [Таким чином] «Глобалізація» – це всього-на-всього тоталітарне поширення їхньої логіки на всі сфери життя. У держав немає ні достатніх ресурсів, ні свободи маневру, щоб витримати цей тиск, просто тому, що для краху підприємства або самої держави досить декількох хвилин» (Бауман, 2008: 55). Отже, в глобальному порядку денному значимими залишаються лише інтереси транснаціональних компаній, а завдання «політичної» влади в країнах полягає у створенні умов для забезпечення регулятивної реструктуризації економіки (Brenner, Peck, Theodore, 2010), що отримало назву неолібералізму.

Означеними причинами зумовлена найбільш серйозна проблема демократії, яка полягає в продукуванні прогресивного безладу і концентрації влади, що у глобальному масштабі нав'язуються демократіям, аж до втрати самої демократії. Це відбувається, як уже зазначалося, за рахунок змішування публічної та приватної сфер, а також зникнення межі між економічним і політичним, а відтак – між утилітарною доцільністю та моральністю. Процес такого змішування політики і економічних інтересів заснований

на встановленні неоліберального панування ринку над громадською сферою, за яким слід підпорядкування урядів потужним приватним силам і інтересам, що веде до встановлення тісних союзів між силами політики та засобами масової інформації.

Зважаючи на викладене неоліберальний проект для глобалізованого світу та країн, що розвиваються, можна представити як порядок обмеженого доступу з власною соціальною динамікою, а не як інтегративний рух до товариств відкритого доступу. Це дозволяє повному поглянути на перешкоди і інерційність розвитку транзитивних суспільств у глобалізованому світі.

У доповіді Д. Нортон, Дж. Уоллісома та інших «У тіні насильства: уроки для суспільств з обмеженим доступом до політичної і економічної діяльності» зазначається, що в суспільствах, які розвиваються штучно обмежується насильство за допомогою маніпулювання політичною системою (Норт, Уолліс, Узбб, Вайнгаст, 2012). За допомогою економічних важелів (мовою Д. Нортон – створення рент) владу в країнах, що розвиваються, змушують утримуватися від тоталітарних і авторитарних проявів. Цей спосіб організації суспільств, за якого діють одночасно політичні та економічні важелі, отримав назву «Порядок обмеженого доступу». Подібний неоліберальний «порядок», загорнутий в обгортку економічних інтересів, можна розглядати як певну неокolonіальну ідеологію, яка використовується для країн, що розвиваються. У цьому контексті Дж. Стігліц наводить обґрунтовану критику глобальних наддержавних інститутів, доводячи, що вони використовують глобалізацію для просування ідеології неолібералізму, яка працює в інтересах транснаціональних корпорацій за рахунок країн третього світу, що «не лише ставить під сумнів обґрунтованість загальних тверджень про ефективність ринку, але й про деякі фундаментальні переконання, що лежать в основі глобалізації, наприклад, про те, що вільна торгівля обов'язково підвищує добробут» (Stiglitz, 2006: IX).

В. Грейдер у роботі «Єдиний світ, готові ми до нього чи ні: манакальна логіка глобального капіталізму» виступає з критикою дерегуляції міжнародних фінансових ринків, що має на меті піднесення світової фінансової економіки. Дерегуляція, на його думку, неблаганно стирає межі між націями, підриває авторитет нинішніх політичних інститутів і створює фактичний міжнародний порядок, який діє за своїми правилами (Greider, 1997). Вчений закликає відновити національний контроль над глобальним капіталом, більшою мірою оподатковувати великий капітал і менше працівників, для того, щоб стимулювати споживчий попит знизу догори. Він говорить про те, що уряд повинен регулювати ринки, захищати працівників та забезпечувати права і свободи громадян. Водночас дерегуляції міжнародних фінансових ринків є могутнім фактором накопичення величезних спекулятивних капіталів, сумарна кількість яких дозволяє придбати політичну лояльність урядів будь-яких країн.

Як зазначав Е. Морен у роботі «До прірви», «обмежене економічним фактором мислення не здатне утримувати в собі все те, що ігнорує калькуляція, а саме: мистецтво життя, почуття, душу, наші людські проблеми. Криза знецінює наші найбільші міфи: про прогрес, про щастя, про світ» (Морен, 2011). Таке мислення здатне лише до продукування наднаціона-

льних бюрократичних процедур із насадження неоліберального порядку денного у глобальному вимірі.

Отже, неолібералізм не є новою формою реалізації свободи і демократії. Навпаки, неоліберальний порядок денний заперечує позитивну і негативну свободу, класичний лібералізм, демократичну форму правління, національну державу тощо. Він є абсолютно ворожим до усього, що суперечить утилітаризму ринкової логіки. Усі людські моральні якості і соціальні форми співжиття за неоліберальних умов підлягають знищенню. В новому світовому порядку, що постає як неоліберальна глобальна капіталістична система, немає місця правам, свободам, демократії, рівності і братерству. Новий світовий порядок – це перетворення усього світу на єдиний глобальний ринок, в якому насправді незалежним почувається великий бізнес, а вільно переміщуються лише товари і капітали.

Обговорення

Д. Белл у роботі «Прийдешнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» зазначав, що бюрократизація є характерною для капіталізму, адже в умовах невпинної раціоналізації «адміністрування бере верх, і повна бюрократизація всіх соціальних інститутів стає невідворотною» (Белл, 2004: 88). В суспільстві майбутнього саме технократи покликані відігравати домінуючу роль, перетворившись на новий панівний клас. Саме ж капіталістичне суспільство, вважає Д. Белл, дрейфує до однієї з форм економіки, контрольованою державою, – до бюрократичного суспільства (Белл, 2004: 105). На нашу думку, в ході розвитку капіталістичного суспільства може відбутися порушення балансу між економікою і політикою, коли, навпаки, економіка дрейфує до тоталітарного підкорення держави, і держава починає виконувати корисні з позиції ринку, але деструктивні у стратегічному плані, асоціальні функції.

Зазначимо, що ще К. Маркс стверджував, що корпорації є матеріалізованою формою бюрократії, а бюрократія є духовною основою корпорацій. «Державний формалізм», втілений в бюрократію, є «державою як формалізм»... [Вона] конститує себе як справжня сила і саму себе робить своїм власним матеріальним змістом, тому є зрозумілим, що «бюрократія» є сплетінням практичних ілюзій, або що вона є «ілюзією держави»; дух бюрократії є цілком духом ієзуїтства... Так як бюрократія є за своєю суттю «державою як формалізмом», то вона є такою і за своєю метою. Насправді ж мета держави видається бюрократії протидержавною метою» (Маркс, 1955: 271). Отже, домінантою для бюрократії є ведення деструктивної, із соціальної точки зору, діяльності. І це те, що ідейно об'єднує бюрократію та корпорації. Або, як влучно щодо цього зазначає сам К. Маркс, «для бюрократів світ є просто об'єктом його діяльності» (Маркс, 1955: 273). Це твердження є цілком справедливим і для корпорацій.

Такий соціальний устрій, який поєднує бюрократичний стиль правління з аксіологічними засадами технократичного неолібералізму, Л. Троцький називав бюрократичним колективізмом. На його думку, бюрократія, коли вона приходить до влади, об'єднується з представниками великого капіталу узами спільних інтересів. У результаті цього злиття, на політичній

арені ХХ століття з'являється новий клас – технократичної правлячої бюрократії, що заволодіє владою у результаті своєї технічної і фінансової переваги.

Р. Мічелз вважав, що зростаюча складність організації сприяє процесам технічної спеціалізації та диференціації, а отже, невпинна раціоналізація організації має внутрішні тенденції до олігархії і, відповідно, до того, що керівництво буде захищати передусім свої особисті інтереси, використовуючи як інструмент безупинне розширення державної бюрократії (Michels, 1962). Це також означає, що примат економічних відносин в якості рушійної сили прогресу себе вичерпав. Наше постмодерне буття давно вже не вписується в утилітарні рамки ринкових відносин. Принаймні, неоліберальна теорія, згідно з якою в основі усієї системи етичних норм лежить ринковий обмін, за нинішніх умов не може виступати в якості прогресистської.

Висновки

В основі неоліберального заперечення свободи і демократії лежить постмодерне заперечення культури Модерну та відкидання її цінностей. Завдяки специфічним рисам культури Постмодерну – змішування, еkleктика, ризома, розвінчання розуму тощо – відбувається метафізичне заперечення політико-правових та демократичних ідеалів Модерну, що виступило основою для розвитку неолібералізму. За цих умов відбувається рух від свободи як усвідомленої необхідності до волі – суб'єктивних імпульсних бажань і прагнень. До неоліберальних чинників заперечення демократії належить поступове зникнення політичного на тлі затвердження економічного, коли політика стає лише додатком економіки. Звідси випливає, що неолібералізм не є новою формою реалізації свободи і демократії. Навпаки, неоліберальний порядок денний заперечує свободу, класичний лібералізм, демократичну форму правління, національну державу тощо.

Список літератури

1. Brenner N., Peck J. and Theodore N. After Neoliberalization? *Globalizations*, 2010. – 7. – P. 327-45.
2. Greider William One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism, Jossey-Bass Publishers, 1997. – 397 p.
3. Michels R. Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, translated by E., and Paul, C., with an introduction by S. M. Lipset. New York: Free Press, 1962.
4. Stiglitz J. Making globalization work / J. Stiglitz. – W. W. Norton & Company. – New York, London, 2006. – 358 p.
5. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О. Аврамова, О. Жидкова // *Право України*. – 2010. – № 2. – С. 101-107.
6. Антропология права: учебник для вузов. – М.: НОРМА, 2002. – 583 с.
7. Арентс Х. Vita activa, или О деятельной жизни / Х.Арендт; [пер. с нем. и англ. В. В. Библина]; под ред. д. М.Носова. – СПб.: Алетейя, 2000. – 437 с.
8. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман; пер. з англ. І. Андрущенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [перевод с английского]: изд. 2-ое, испр. и доп. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
10. Берлин И. Философия свободы. Европа / И. Берлин; [пер. с англ. А. Эткінда]. – М.: Новое литературное обозрение, 2001. – 448 с.
11. Герасимова Е. М. Доктрина реалізації свободи в демократичному суспільстві: ідеали і реальність / Е.М.Герасимова // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія:

Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. – 2 (32). – К.: НАУ, 2020. – С. 5-9.

12. Гончаренко К. С. Межі приватного та публічного в інформаційному просторі / К. С. Гончаренко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. – 1 (31). – К.: НАУ, 2020. – С. 52-57.

13. Маркс К., Энгельс Ф. К критике гегелевской философии права // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. – Т. 1. – Издание второе – М.: Государственное издательство политической литературы, 1959. – С. 219-368.

14. Морен Э. К пропасти? / Э. Морен. – СПб.: Алтейя, 2011. – 136 с.

15. Норт Д. В тени насилия: уроки для обществ с ограниченным доступом к политической и экономической деятельности / Д. Норт, Дж. Уоллис, С. Уэбб, Б. Вайнгайт; пер. с англ. М. Дондуковского и Е. Леонтьевой. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 48 с.

16. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / П. Розанвалон; пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 246с.

17. Романовский Г. Б. К вопросу о праве на смерть как юридической основе легализации эвтаназии и самоубийства / Г. Б. Романовский // Медицинское право Украины: проблемы управления та фінансування охорони здоров'я. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права (II Міжнародної науково-практичної конференції з міжнародного права) «Медицинское право Украины: проблемы управления та фінансування охорони здоров'я» (23-24 квітня 2009р., м. Львів); упор. Сенюта Г. Я., Терешко Х. Я. – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2009. – С. 232-234.

18. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; кн.4-5. – Азбука, 2020. – 704 с.

19. Хоппе Ханс-Херман. Право и Экономика [Электронный ресурс] / Ханс-Херман Хоппе; Институт Мизеса. Германия 2015 г. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=LFicRSwFPUY>

20. Энгельс Ф. Из подготовительных работ к «Анти – Дюрингу» / Ф. Энгельс // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. – Т. 20. – Издание второе. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. – С. 629-654.

References

1. *Antropologiya prava: uchebnik dlya vuzov.* (2002). [Anthropology of law]. Moscow: Norma [in Russian].

2. Arendt, H. (2000). *Vita activa, ili O deyatel'noj zhizni* [The Human Condition]. (V. V. Bibikhina, Trans.). SPb.: Aleteiya [in Russian].

3. Avramova, O. (2010). *Chetverte pokolinnia prav liudyny: postanovka problemy* [The fourth generation of human rights: problem statement]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 2,101-107 [in Ukrainian].

4. Bauman, Z. (2008). *Hlobalizatsiia. Naslidky dia liudyny i suspilstva* [Globalization. Implications for man and society]. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].

5. Bell, D. (2004). *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The Coming of

Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting]. Moscow: Academia [in Russian].

6. Berlin, I. (2001). *Filosofiya svobody. Evropa* [Philosophy of Freedom. Europe]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].

7. Brenner, N., Peck, J., Theodore, N. (2010). *After Neoliberalization? Globalization*, 7(3): 327-345.

8. Engels, F. (1961). *Iz podgotovitel'nykh rabot k "Anti – Dyringu"* [From the preparatory work for "Anti-Duhring"]. *Sochinenie, Essays*. (Vol. 20) (2nd ed.). Moscow: Gos. izd-vo polit. lit. [in Russian].

9. Greider, W. (1997). *One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism*. Jossey-Bass Publishers.

10. Herasymova, E. (2020) *Doktryna realizatsii svobody v demokratychnomu suspilstvi: idealy i realist* [The doctrine of the realization of freedom in a democratic society: ideals and reality]. *Visnyk Natsionalnoho aviatorskoho universytetu. Serhiia: Filosofiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats*, 2 (32), 5-9. [in Ukrainian].

11. Honcharenko, K. (2020) *Mezhi pryvatnoho ta publicnoho v informatsiinomu prostori* [The boundaries of private and public in the information space]. *Visnyk Natsionalnoho aviatorskoho universytetu. Serhiia: Filosofiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats*, 1 (31), 52-57.

12. Khoppe, K.-K. (2015). *Pravo i Ekonomika* [Law and Economics]. Institut Mizesa. Germaniya. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=LFicRSwFPUY>.

13. Marks, K., & Engels, F. (1959). *K kritike gegelevskoy filosofii prava* [K kritike gegelevskoy filosofii prava]. *Sochinenie, Essays*. (Vol. 1), (pp. 219-368) (2nd ed.). Moscow: Gos. izd-vo polit. lit. [in Russian].

14. Michels, R. (1962). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Free Press.

15. Moren E. (2011). *K propasti?* [To the abyss?]. SPb: Aleteyya [in Russian].

16. Nort, D., Uollis, Dzn., & Uebb, S., & Vayngast, B. (2012). *V teni nasiliia: uroki dia obshchestv s ogranichennym dostupom k politicheskoy i ekonomicheskoy deiatelnosti* [In the Shadow of Violence: Lessons for Societies with Limited Access to Political and Economic Activity]. (M. Dondukovskiy, E. Leonteva, Trans). A.la. Iakovleva, L. Polishchuk (Ed.). Moscow: Vyssh. shk. [in Russian].

17. Romanovskij, G. (2009). *K voprosu o prave na smert kak yuridicheskoy osnove legalizatsii evtanazii i samoubiystva* [On the issue of the right to death as a legal basis for the legalization of euthanasia and suicide]. *Medychne pravo Ukrainy: problemy upravlinnia ta finansuvannia okhorony zdorovia, Medical law of Ukraine: problems of health care management and financing: Scientific Conference*. Lviv: LOBF "Medytsyna i pravo" [in Ukrainian].

18. Rozanvalon, P. (2006). *Utopichnyi kapitalizm. Istriia idei rynku* [Utopian capitalism. The History of the Idea of Market]. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].

19. Smit, A. (2020). *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. kn.4-5, SPb.: Azbuka [in Russian].

20. Stiglitz, J. (2006). *Making globalization work*. New York, London: W. W. Norton & Company.

Орденів С.С.

НЕОЛИБЕРАЛЬНОЕ ОТРИЦАНИЕ СВОБОДЫ И ДЕМОКРАТИИ

В статье с социально-философских позиций обосновывается неолиберальное отрицание свободы и демократии в глобализованном мире. Утверждается, что в основе неолиберального отрицания свободы и демократии лежит постмодерное отрицание культуры Модерна, отвержение ее ценностей. Постмодерное сознание развенчивает разум, рациональные авторитеты, в частности политико-правовые, демократические идеалы Модерна. В этих условиях происходит движение от свободы как осознанной необходимости, к воле – субъективным импульсным желаниям и стремлениям, что есть всегда движением к несвободе. В основе неолиберального отрицания демократии лежит постепенное исчезновение политического на фоне утверждения экономического, когда политика становится лишь придатком экономики.

Ключевые слова: неолиберализм, свобода, несвобода, демократия, тоталитаризм, глобализация, Модерн, Постмодерн.

Ordenov S. S.

NEOLIBERAL DENIAL OF FREEDOM AND DEMOCRACY

Introduction. The modern understanding of freedom is based on the neoliberal concept of negative freedom refers to economic subjects, that is, economic entities whose activities are aimed at realizing their own economic interests. The theoretical basis of the study was socio-philosophical and political science developments, as well as political and economic researches of H. Arendt, Z. Bauman, D. Bell, I. Berlin, F. Engels, K. Marx, D. North, P. Rosanvalon, A. Smith, J. Stiglitz, H. Hoppe, D. Harvey, and others. **The aim and tasks** are to substantiate the neoliberal denial of freedom and democracy in a globalized world, determining the causes of this process and outlining the possible consequences for society on the socio-philosophical basis. **Research methods** are the dialectical method in combination with general philosophical methods and methodological approaches (systematic, objectivity, ascent from the abstract to the concrete, correspondence, and relativity). **Research results.** At the heart of the neoliberal denial of freedom and democracy there is the postmodern denial of modern culture, the rejection of its values. Postmodern consciousness decrowns the mind, rational authorities, in particular, the political and legal, democratic ideals of Modern. The modern understanding of freedom is based on the concept of negative freedom, which is understood as exclusively economic freedom realized on the principle of laissez-faire, that is, non-interference in the sphere of economic relations. But by promoting postmodern "freedom from everything", the adherents of negative freedom not only destroy the sphere of the positive freedom, but also level the existence of the negative one, i.e. private. The neoliberal agenda, mixing the spheres of private and public thus denies positive and negative freedom and the principle of laissez-faire - the classical principles of liberalism, a democratic form of government, the nation-state, and so on. This agenda is absolutely hostile to anything that contradicts the utilitarianism of market logic. **Discussion.** According to D. Bell, capitalist society drifts to one of the forms of the economy controlled by the state – to a bureaucratic society. It is obvious that in the course of the development of capitalist society there is a disturbance of the balance between economy and politics, when, on the contrary, the economy drifts to the totalitarian subjugation of the state, and the state begins to perform useful but economically destructive functions. **Conclusion.** Neoliberal factors in the denial of democracy include the gradual disappearance of the political against the background of the assertion of the economy when politics becomes only an appendage of the economy. It follows that neoliberalism is not a new form of freedom and democracy. On the contrary, the neoliberal agenda denies freedom, classical liberalism, democratic form of governance, the nation-state, and so on. **Keywords:** neoliberalism, freedom, non-freedom, democracy, totalitarianism, globalization, Modern, Postmodern.

УДК 656.7.071.7:351.814.263.2:378:168.522(045)

О. М. Сідоркіна

КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ У ДУХОВНІЙ СФЕРІ ЛЮДИНИ ТА ЇХНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ У ФЕНОМЕНІ РОБІНЗОНАДИ

Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядаються соціально-філософські аспекти комунікативних процесів у духовній сфері усамітненої особистості. На прикладі роману Д. Дефо показується специфіка взаємовідносин індивіда з Надприродним та соціальним буттям. Відзначається зв'язок між соціальною комунікацією людини та всією сукупністю конкретно-історичних суспільних відносин в умовах ізольованого існування.

Ключові слова: комунікація; робінзонада; людина; індивід; духовність; релігійна свідомість; надприродне; суспільні відносини.

Вступ

Звернення до вивчення художнього і філософського досвіду жанру «робінзонади», окрім безсумнівної пізнавальної і виховної цінності, естетичної привабливості сюжетних композицій, свідчить також про широту охоплення різноманітної проблематики, що може бути включена у поле соціально-філософського аналізу.

Багатогранність смислів цього жанру проявляється також у постановці філософських, етичних і соціально-психологічних питань спілкування, взаємодії, комунікації. Зокрема, привертають увагу комунікативні аспекти існування людини в екстремальних умовах вимушеної ізоляції та необхідності забезпечення виживання. Дослідження цих питань, виражених у художній формі, художніми засобами зображення, дозволить глибше зрозуміти досвід успішного виживання індивіда в умовах вимушеної відірваності від звичного соціуму та збереження ним фізичного і психологічного здоров'я.

Аналіз різних аспектів духовного життя Робінзона, загальний гуманістичний пафос твору загалом, зокрема у контексті його ототожнення з духовною автобіографією самого Д. Дефо, що викладена в алегоричній формі, представлений у низці робіт (Атарова, 1990; Елистратова, 1966; Мортон, 1956; Урнов, 1973, 1978; Watt, 2001; Starr, 1965; Tillyard, 1958; Wright, 1894 та ін.).

Мета і завдання

З огляду на вже існуючі дослідження, на нашу думку, необхідним є акцентування дослідницької уваги на розкритті сутності взаємовідносин ізольованого індивіда (Робінзона) з Надприродним як специфічного комунікативного процесу. Тому метою статті є розгляд соціально-філософських аспектів комунікативних процесів у духовній сфері усамітненої особистості як носія всієї сукупності суспільних відносин.

Методологія дослідження

Методологічною основою дослідження виступають теоретичні засади діалектичного підходу у розумінні сутності суперечності, єдності протилежностей і суперечностей. Також у своїх висновках ми спиралися на теоретичний доробок соціально-філософських досліджень духовної сфери життя суспільства, взаємодії суспільної та індивідуальної, зокрема релігійної, свідомості та філософії комунікації.

Результати

Роман Д. Дефо торкається усіх аспектів людського життя: фізичного (взаємовідносини у системі «людина – природа»), духовного (взаємовідносини «Людина – Бог») і соціальної (взаємовідносини «Людина – Суспільство») (Атарова, 1990: 18).

Приділяючи увагу духовній сфері життя головного героя перш за все у термінах «людина» та «Бог», ми